

УДК 376-056.264.011.3-051(051)

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІРИНИ ЙОСИПІВНИ ДЬОМІНОЇ

Шеремет М.К., ikpp@ukr.net,

Гладуш В.А., gvumo@i.ua

Починаючи вже з другої половини 1940-х рр. Уряд України приймає послідовні й дієві заходи із розв'язання проблем масових і спеціальних шкіл. Для цього системно виділяються значні фінансові асигнування. Характерною особливістю розвитку спеціальної школи було інтенсивне зростання їх кількості, причому ця тенденція зберігалася тривалий час. У зв'язку з розширенням мережі спеціальних шкіл, збільшенням кількості учнів і обслуговуючого персоналу постають питання щодо розвитку теорії і практики дефектології та підготовки педагогічних працівників для закладів спеціальної освіти. До цього у першу чергу залучаються Київський державний педагогічний інститут імені О.М. Горького та Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР. Серед когорти науковців-дефектологів післявоєнного періоду гідне місце в історії корекційної педагогіки займає постать кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника Ірини Йосипівни Дьоміної.

Ірина Йосипівна Дьоміна (до 1961 р. Кацовська) народилася 18 травня 1922 р. у м. Києві. Виховання та підготовка до життя проходило в родині вчителів. Попри всі складнощі суспільного життя батьки прикладали максимум зусиль, щоб сформувати у дітей гарні особистісні риси, такі як гідність, доброзичливість, співчуття, відповідальність тощо та підготувати їх до навчання у вищому навчальному закладі. Брат прийняв рішення продовжити сімейну традицію – вчителювати. У подальшому став сурдопедагогом.

Ірина Йосипівна після закінчення середньої школи в 1939 р. успішно склала вступні іспити та розпочала навчання на лікувальному факультеті Київського медичного інституту.

Проте, вже у 1941 р. по призову комсомолу вступила до лав Червоної армії та стала на захист Вітчизни. Із 1941 по 1945 р. служила в фронтових шпиталях, лейтенант медичної служби. Нагороджена медалями «За оборону Кавказа» (1943), «За победу над Германией» (1945).

Після закінчення Великої Вітчизняної війни продовжила навчання в інституті. У 1948 р. отримала диплом лікаря-отоларинголога та направлення на роботу лікарем, інструктором слухової роботи Тимківської школи глухонімих (с. Тимки, Бобровицький район, Чернігівська область), де отримала перший досвід практичної роботи з дітьми із сенсорними порушеннями. За результатами роботи з'являються перші наукові праці «Методичний посібник по організації і проведенню слухової роботи в школі глухонімих», «Навчання мови глухонімих дітей раннього віку (ясельного)», «Методика исследования слуха». Ці праці були своєчасними і мали велике практичне значення, оскільки зміст, форми і методи роботи формувалися безпосередньо на робочому місці спеціаліста.

Згодом, у зв'язку з сімейними обставинами (переведення чоловіка по службі) вона переїздить до Вінниці. Проблем із працевлаштуванням у Ірини Йосипівни не було, поскільки на початку 1950-х рр. у республіці був гострий дефіцит як медичних так і педагогічних працівників. Логопедія як наука про мовленнєві порушення тільки почала формуватися і НДІ педагогіки УРСР лише розпочав досліджувати актуальні проблеми цієї галузі. Київський державний педагогічний інститут імені О.М. Горького готував учителів для закладів спеціальної освіти, але нажалі потреби освітніх закладів перевищувати можливості закладу. Тому на посади логопедів запрошувалися сурдопедагоги та фахівці з медичною освітою, які спеціалізувалися з отоларингології. У 1950 р. лікаря-отоларинголога І.Й. Дьоміну призначили логопедом Вінницького міського відділу народної освіти. До того ж їй не хотілося втрачати зв'язок із лікарською практикою тому вона за сумісництвом працювала клінічним ординатором кафедри хвороб вуха, горла, носа Вінницького медичного інституту.

Саме у Вінниці за її авторством виходять такі праці, як «Виправлення мови заїкуватих учнів (посібник для вчителів молодших класів)», «Виправлення недорікуватості в учнів молодших класів (посібник для вчителя)» та почалися перші наукові розвідки. Завідувач лор-клініки Вінницького медичного інституту професор В.П. Ярославський відмічає, що «...лікар І.Й. Кацовська показала добрі успіхи у вивченні клініки лорзахворювань. Виявила в цьому наполегливість та завзятість. У колективі лікарів клініки та серед хворих зарекомендувала себе як чуйний товариш та уважний і сумлінний лікар. Узгодила тему дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук «Глухонімота у дітей шкільного віку». Ця наукова проблема є достатньо актуальною і має великий науковий і практичний інтерес. Дослідниця зібрала значний масив літератури та фактичного матеріалу з означеної проблеми...» [1, арк. 23].

Та, попри медичну освіту й плани відносно радужних перспектив у лікувальній справі доля привела І.Й. Дьоміну в 1951 р. до Науково-дослідного інституту педагогіки на посаду наукового співробітника відділу дефектології. Це була установа де проводилися планові фундаментальні та прикладні дослідження у галузі дефектології, а також логопедії. Пізніше, в 1955 р., у складі НДІ педагогіки було створено відділ логопедії (з 1959 р. – лабораторія логопедії). Відділ (лабораторію) логопедії, як науково-дослідний підрозділ майже двадцять років очолювала Ірина Йосипівна Дьоміна

Уже в перші роки виходить низка досить важливих наукових праць «Виправлення недорікуватості в учнів молодших класів» (у співавторстві з А.С. Винокуром), «Методичні матеріали по усуненню заїкання у дітей середнього шкільного віку», «Усунення заїкання у дітей дошкільного віку», «Дидактичний та ігровий матеріали у логопедичній роботі», «З досвіду логопедичної роботи: посібник для логопедів», «Бібліографічний покажчик літератури з питань логопедії за 1951–1961 рр.» (у співавторстві з А.С. Винокуром). Це були досить важливі на той час науково-методичні праці з логопедії (надруковані в Україні), які ґрунтувалися на матеріалах

експериментальних досліджень, посилювали теоретичні основи логопедичної галузі як науки і значною мірою удосконалювали фаховий рівень логопедів та підвищували організацію й ефективність їхньої роботи.

Важливе теоретичне і практичне значення мало дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Логопедична допомога дітям із заїкуванням та шляхи її вдосконалення» (за матеріалами логопедичних закладів Української РСР). Захист відбувся в Науково-дослідному інституті дефектології Академії педагогічних наук РРСФР (1962). Науковим керівником була відомий в Радянському Союзі науковець-логопед – завідувач сектором логопедії, доктор педагогічних наук Р.Е. Левіна. Автор дослідження звернула увагу, що в практиці роботи логопедів існувало чимало методів позбавлення заїкання, що досить широко висвітлено в науковій літературі, проте недостатньо досліджено ефективність цих методів на практиці. Тому дисертантка ставить завдання вивчити такі питання: розповсюдженість заїкання серед дітей в Україні, стан існуючого охоплення дітей логопедичною допомогою, ефективність найбільш розповсюджених її форм. Для вирішення поставлених завдань досліджено стан мовлення у 96 059 дітей та підлітків, серед яких виявлено 1 681 (1.75 %) дітей із заїканням та 5 558 (5.75 %) дітей з іншими порушеннями мовлення.

Охоплення амбулаторною допомогою вивчався на вибірці в кількості 1000 дітей із заїканням. Ефективність амбулаторної допомоги досліджувалася на 354 дітях із заїканням.

Спираючись на фактичний матеріал дисертації дослідниця науково обґрунтувала шляхи поліпшення організації логопедичної допомоги дітям дошкільного віку та підліткам. Вивчення розповсюдженості заїкання показало, що в середньому кількість дітей із заїканням в містах коливається від 1.6 до 1.8 %. У сільській місцевості дітей з цим порушенням значно менше ніж в міській і складає 0.8 % від загальної кількості учнів. Порівняльне вивчення розповсюдження заїкання та інших видів порушення мовлення дало можливість встановити, що заїкання було стійким дефектом. Також

виявилось, що якщо в звичайних умовах шкільного навчання у значної кількості учнів вади вимови усуваються, то така вада як заїкання не завжди усувається. Цим підкреслюється особлива значимість спеціальної логопедичної допомоги дітям, які страждають заїканням.

В основному користуються логопедичною допомогою ті діти із заїканням, які звертаються за допомогою до логопедичних кабінетів. Із числа тих, хто звернувся за логопедичною допомогою 1/3 дітей мають можливість регулярно відвідувати заняття. Більша ж частина (2/3) змушені обмежуватися одноразовими відвідуваннями. Амбулаторні кабінети, які є найрозповсюдженою формою логопедичної допомоги не забезпечують належного охоплення всіх дітей із заїканням.

Результати дослідження показали, що існуючі методи логопедичної допомоги в багатьох випадках дають позитивні результати. Найбільшого ефекту логопедичні заняття досягають у дітей із заїканням переддошкільного і дошкільного віку. Вияснилося ще й те, що успішним результатам логопедичної допомоги сприяє цілеспрямованість дитини із заїканням, а також допомога з боку родини, школи, дитячого садочка.

Проте повне усунення заїкання спостерігається лише у деякої частини дітей (32 %). У більшості випадків із різних причин позитивний ефект не досягається. Дослідницею встановлено, що особливо негативні результати амбулаторної допомоги були у дітей із заїканням: 1) з недостатньо розвиненим мовленням; 2) із різко вираженими невротичними явищами; 3) а також в тих випадках, коли в родині не підтримуються належних прийомів виховання. Цей факт націлює на необхідність спеціального розгляду питання про форми організації логопедичної допомоги цим дітям із заїканням та про вдосконалення методів роботи з ними.

Автор, виходячи із власних спостережень пояснює причину різниці кількості порушень мовлення у дітей сільської та міської місцевості. На її думку дітей із заїканням в сільській місцевості менше ніж у містах тому, що

там менший вплив екзогенних факторів. Інші порушення мовлення в селах розповсюджені більше через відсутність системної логопедичної допомоги.

І.Й. Дьоміна запропонувала розширити консультативні форми надання логопедичної допомоги: поради батькам, вихователям, вчителям з системного виховання мовлення дітей із заїканням. Особливу увагу дослідження звертає на правильний інструктаж батьків у початковий період заїкання: при появі ознак перенапруги мовленнєвих механізмів у дітей раннього віку – дотримання обмеженого мовленнєвого режиму, при недорозвитку мовлення – раціональні форми його активізації.

Разом з консультативною роботою логопедів з організації мовленнєвого режиму необхідно всебічно залучати лікарів-педіатрів та психоневрологів до консультативної роботи з дотримання загального режиму дітей із заїканням, а також за необхідності надавати їм медичну допомогу.

Автор наголошує на необхідності диференційованого підходу до вибору форм логопедичної допомоги дітям із заїканням (стаціонарні групи для дітей із заїканням в дитячих яслях-садках, відвідування занять в логопедичному кабінеті, консультаційна допомога батькам). Для школярів із заїканням тяжкої форми доцільна організація шкіл-інтернатів з особливим режимом [5, с.13-15]. Важливо зазначити, що це було перше дослідження з логопедії, проведене в Україні. Свої рекомендації автору вдалося успішно втілити у практичній діяльності.

У 1963 р. за ініціативою І.Й. Дьоміної та лабораторії логопедії, рішенням Київської міської ради на базі однієї із спеціальних шкіл-інтернатів створено школу-інтернат для дітей з вадами мовлення № 7. Наказом Міністерства освіти УРСР ця школа закріплена за відділом логопедії як базова. Школа стала офіційним філіалом відділу логопедії, де в основі своїй проводилася науково-дослідна робота. До речі, архівні документи свідчать, що окрім експериментальних досліджень наукові співробітники А.С. Винокур, І.Й. Дьоміна, О.Л. Жильцова, М.М. Михайлюк брали активну участь у організаційних заходах – надавали конкретну допомогу педагогічним

працівникам у комплектуванні школи дітьми з вадами мовлення, організації логопедичної роботи та підвищення професійної підготовки вчителів. Для зручності у проведенні експериментальних досліджень було створено фізіологічну лабораторію, фізіотерапевтичний та логопедичний кабінети, у функціонуванні яких брали участь як науковці, так і педагогічні працівники школи.

Згідно зі звітом І.Й. Дьоміної робота лабораторії у цей період була спрямована на створення, перш за все, школи-лабораторії та розробку прийомів і методів лікувальної та логопедичної роботи з дітьми-логопатами в умовах школи-інтернату. Тут апробовувалися різні методи лікувального впливу на психофізичний та мовленнєвий стан дітей. За результатами дослідницької роботи підготовлено колективну працю «Система логопедичної роботи в школі для дітей з важкими розладами мовлення» (І.Й. Дьоміна, А.С. Винокур, М.М. Михайлюк) [1, арк. 12]. За відгуками начальника управління інтернатних установ О. Вороніна, «... наукові праці І.Й. Дьоміної і її колег-логопедів з питань подолання різних вад мовлення у дітей-логопатів допомагають вчителям, лікарям логопедичних шкіл у їх повсякденній роботі. В методичному посібнику «Вивчення вад мовлення у дітей» розкриті методи вивчення дітей-логопатів в умовах роботи медико-педагогічної комісії...» [1, арк. 2].

На початку 1970-х рр. у зв'язку зі зміною структури шкіл для дітей з важкими розладами мовлення та завданням Міністерства освіти УРСР лабораторія логопедії працювала над удосконаленням змісту навчально-виховної та корекційної роботи в цих школах. Першим етапом було комплексне медико-педагогічне вивчення учнів з метою виявлення їхніх компенсаторних можливостей і одержання загальноосвітніх знань в об'ємі масової восьмирічної школи. Дослідження проводилося спільно з медичними працівниками школи-лабораторії. Отримані результати мали практичне значення і сприяли подальшому удосконаленню структури школи та навчально-виховної і лікувально-корекційної роботи, а саме: у першому

відділенні школи були виділені дві групи дітей, які відрізнялися як за рівнем мовленнєвого і психічного розвитку, так і патогенетичною природою дефекту. На другому етапі дослідження були розроблені проекти програм навчання для вказаних категорій дітей (спільно з науковими співробітниками лабораторії та вчителями Київської і Васильківської шкіл, 1972). На третьому етапі досліджувався зміст освіти в 1–4-х класах першого відділення (1973–1975). Як експеримент, при виконанні цієї теми були укомплектовані 4 паралельні перші класи дітьми з різними вадами мовлення (алалією, недорозвитком мовлення в поєднанні з заїканням, ринолалією, дизартрією) та різним рівнем психофізичного розвитку. Навчальний процес відбувався за двома рівнями попередньо розроблених проектів програми. Вищий рівень був розрахований на оволодіння програмою початкової загальноосвітньої школи за 4 роки і нижній – на 5 років навчання [2, с. 137].

У звіті І.Й. Дьоміної про результати експерименту зазначається, що програмою восьмирічної загальноосвітньої школи учні класів високого рівня мають оволодіти за 9 років, а нижнього – за 10 років. Водночас Положенням про школу, для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, затвердженим Міністерством освіти СРСР, передбачений 11-річний строк навчання для всіх учнів першого відділення [1, арк. 22].

Експериментальним навчанням було доведено, що значна частина учнів першого відділення успішно оволодівають програмою початкових класів загальноосвітньої школи за 4 роки, а частина учнів з важкими (комбінованими) порушеннями мовлення не може оволодівати програмою восьмирічної загальноосвітньої школи і потребує навчання за спеціальними програмами (не цензове відділення школи).

За розробленою і експериментально апробованою методикою комплектування класів і диференційованого навчання учнів перекомплектовані всі класи першого відділення школи-лабораторії, а методичні посібники, рекомендації, написані за результатами експериментальної роботи, стали в нагоді для педагогічних працівників

спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з порушенням мовлення. Особливо своєчасними та корисними були такі посібники І.Й. Дьоміної: «Вивчення дітей з важкими розладами мовлення», «Лікувально-оздоровча робота в школі для дітей з важкими розладами мовлення», «Індивідуальний підхід в логопедической работе с заикающимися школьниками», «Методика проведения индивидуальных логопедических занятий», «Программно-методические указания по коррекции недоразвития речи детей дошкольного возраста».

У 1972–1973 рр. згідно із завданням Міністерства освіти УРСР лабораторією логопедії проводилося вивчення рівня знань учнів з мови в початкових класах першого відділення школи для дітей з важкими вадами мовлення (виконавці І.Й. Дьоміна, А.С. Винокур). На основі матеріалів дослідження була підготовлена доповідна записка Міністерству освіти про рівень і якість знань учнів. Також відповідно до рівня і якості знань учнів і з урахуванням їхніх психофізичних особливостей опрацьовані проекти норм оцінок знань з мовлення учнів першого відділення. Згадані «норми оцінок» видані РУМК спеціальних шкіл і розіслані школам.

Паралельно школою-лабораторією логопедії проводилося дослідження, спрямоване на розробку методів компенсації мовленнєвих вад і створення медико-оздоровчого комплексу в умовах школи-інтернату. На основі матеріалів дослідження підготовлено та видано на допомогу педагогічним працівникам шкіл низку посібників: «Примерное распределение программного материала 1–3-х классов восьмилетней школы, для 1–4-х классов 2-го отделения школы для детей с тяжелыми нарушениями речи (для школ с русским языком обучения)» (І.Й. Дьоміна, А.С. Винокур), «Методические указания к проведению работы по развитию речи учащихся в процессе преподавания основ наук в школах для детей с тяжелыми нарушениями речи» (А.С. Винокур), «Методические указания для проведения уроков трудового обучения по новым программам в первом классе школы для

дітей с тяжелыми нарушениями речи» (М.М. Михайлюк). У 1974 р. були удосконалені та перевидані експериментальні програми.

У 1972–1975 рр. Під науковим керівництвом І.Й. Дьоміної виконувалася тема «Шляхи удосконалення організації і змісту логопедичної допомоги дітям дошкільного віку». У дослідженні ставилося завдання: розробити раціональну систему логопедичної допомоги дітям з метою підвищення її ефективності як одного із засобів попередження неуспішності учнів загальноосвітньої школи. У ході дослідницької роботи вивчено, наскільки розповсюджені порушення мовлення у дітей дошкільних установ. Із 28 600 обстежених дітей м. Києва було виявлено, що з підготовчих груп дитячих садків у загальноосвітню школу вступають 10 % дітей з різними порушеннями мовлення, в тому числі 2 % – із загальним недорозвитком мовлення, 1 % – із заїканням, 7 % – із порушенням звуковимови. Серед дітей молодшого шкільного віку відсоток порушень мовлення значно більший, а саме: у дітей 4-річного віку – 19 %, 5-го року життя – 17 %, у шестиліток – 15 %. Дослідники прийшли до висновку з недорозвитком мовлення мають бути в спеціальних логопедичних групах 5–7 років життя і можна буде здійснювати підготовку до навчання в школі. Ученими була розроблена система організаційних форм і методів логопедичної допомоги дітям дошкільного віку в умовах логопедичних груп дошкільних установ. З метою упровадження на основі підготовлених ними доповідних записок і рекомендацій, представлених у директивні органи, в кожному районі м. Києва були організовані спеціальні групи при масових дитячих садках для дітей з порушеннями мовлення. У 1976/77 навчальному році в м. Києві їх нараховувалося 46 [3].

На базі логопедичних груп м. Києва дослідниками розроблені і апробовані: методи вивчення психофізичного і мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку; методи роботи районних медико-педагогічних консультацій; документація роботи логопедичних груп дошкільних установ; програмно-методичні вказівки для роботи з дітьми 6–7-го року життя; методика корекції моторики дітей з недорозвитком мовлення 7-го року життя.

На основі експериментальних досліджень, виявилось, що у дітей з порушеннями мовлення відстає у розвитку не лише мовлення, а й інші складові психофізичного розвитку, а саме: фізичний розвиток, моторика, такі психічні процеси як увага, пам'ять, мислення, емоційно-вольова сфера. Діти з загальним недорозвитком мовлення не встигають у навчанні за програмами загальноосвітнього навчального закладу.

У 1973 р. І.Й. Дьоміною та співробітниками лабораторії логопедії додатково проводилося дослідження по вивченню дітей дошкільного дитячого будинку. В ході дослідження виявилось, що лише в 50 % дітей психічний розвиток відповідає вікові, у решти дітей виявлена його затримка. Загальний розвиток мовлення відповідає віковим нормам у 38 % дітей, а у 62 % спостерігається загальний недорозвиток мовлення.

Серед дітей із ЗПР були виділені такі, ЗПР яких пов'язана з порушенням темпу розвитку, що проявлялося у вигляді психофізичного або лише психічного інфантилізму і діти з астеничними та невротичними станами. В процесі навчальної діяльності у цих дітей швидко наставали втома, нервові збудження. Внаслідок цього в них порушувалася працездатність, послаблялися пам'ять, увага, їм було важко зосередитися на виконанні будь-яких завдань, вони легко відволікалися, ставали збудливими. Це, в свою чергу, створювало значні труднощі в їх навчанні та вихованні. Ученими встановлено, що відставання в розвитку могло б і не бути, якби з ними, ще з раннього віку, почалася відповідна лікувально-корекційна робота, спрямована на зміцнення нервової системи, фізичного розвитку та психічної діяльності. На підставі висновків дослідження ними був розроблений проект лікувально-логопедичної допомоги дітям, а також практичні рекомендації педагогічним працівникам.

Катамнестичні дані за 1974–1977 рр. свідчать, що 65 % випускників логопедичних груп дошкільних установ навчаються в загальноосвітній школі на «4» і «5». Незначна частина дітей вступає до школи для дітей з важкими розладами мовлення в 1-й клас, минаючи підготовчий.

У 1970 р. лабораторією логопедії під керівництвом І.Й. Дьоміної створено першу програму з ручної праці для молодших класів цих шкіл (перше відділення), а науковим співробітником М.М. Михайлюком, який розпочинав свою педагогічну діяльність вихователем цієї ж, тобто спеціальної школи-інтернату № 7 для дітей з вадами мовлення, підготовлено важливі навчально-методичні посібники – «Особенности проведения уроков труда в школе для детей с тяжелыми нарушениями речи», «Ручна праця як один із засобів корекції мовних вад в учнів молодших класів логопедичної школи», «Розвиток мовлення учнів з мовленнєвими вадами на уроках ручної праці». За активною участю М.М. Михайлюка підготовлено програми трудового навчання для учнів 1–3-х класів восьмирічної школи, для 1–4-х класів другого відділення школи для дітей з важкими вадами мовлення, для 1–5-х класів першого відділення шкіл із українською мовою навчання, для 1–5-х класів першого відділення шкіл із російською мовою навчання. Велике практичне значення для учителів трудового виховання мали його «Методичні вказівки для проведення уроків трудового навчання за новими програмами у перших класах школи для дітей з важкими вадами мовлення».

У подальшому науковці лабораторії логопедії продовжували вивчати проблеми трудового навчання і працювали над темою: «Особливості трудового навчання в 5–8 класах першого відділення школи для дітей з важкими вадами мовлення». На основі матеріалів дослідження були підготовлені і опубліковані проекти програм для учнів 5–8-х класів, які навчалися швейній, столярній і слюсарній справі, та посібники для вчителів «Організація, планування і проведення уроків трудового навчання в 5–8-х класах логопедичної школи», «Робота над мовленням учнів на уроках швейної, столярної і слюсарної справи в 5–8-х класах школи для дітей з важкими розладами мовлення», «Робота над подоланням загального недорозвитку мовлення учнів 5–8-х класів на уроках трудового виховання» [4].

Результативною була і робота над темою: «Зміст корекційної роботи на уроках математики і трудового навчання в 1–2-х класах першого відділення школи для дітей з важкими вадами мовлення». Відповідно до теоретичного пошуку підготовлені такі наукові праці: «Використання трудової діяльності для подолання загального недорозвитку мовлення учнів на початковому етапі навчання», «Дослідження особливостей розуміння програмного матеріалу з математики в 1-му класі логопедичної школи», «Готовність учнів з вадами мовлення до навчання».

Важливе значення для педагогічних працівників спеціальних шкіл мало дослідження науковців лабораторії: «Корекційна робота на уроках математики в молодших класах першого відділення школи для дітей з важкими вадами мовлення». За підсумками роботи підготовлено методичні рекомендації «Корекційна робота на уроках математики (для 1, 2, 3, 4-х класів окремо)». Теоретичне і практичне значення проведених досліджень у 1970–1982 рр. полягало в тому, що вони дали можливість визначити мовленнєві недоліки, які виявлялися в учнів на уроках математики, трудового виховання і на цьому підґрунті розроблено ефективні засоби їх подолання.

У 1980-х рр. науковці лабораторії працювали над темами: «Збагачення лексичного запасу учнів із загальним недорозвитком мовлення на основі спілкування з природним середовищем», «Робота логопеда в школі для дітей з ЗПР». Перша тема давала можливість визначити форми спілкування учнів з природою, які забезпечують безперервне збагачення лексичного запасу учнів. Ученими доведена необхідність і можливість підсилення роботи з учнями, у яких лексичний запас у порівнянні з нормою знижений. Також розкрито зміст спілкування учнів з природою, на основі якого відбувається ефективне збагачення їхнього лексичного запасу. Друга тема передбачала вивчення навчання в логопедичних групах Донецької школи для дітей з ЗПР. Установлена розповсюдженість мовленнєвих вад серед учнів із ЗПР, їх відмінність від нормальних і розумово відсталих дітей. Науковцями опрацьовані конкретні рекомендації щодо зв'язку в роботі логопеда з

педагогічним колективом школи і батьками, вперше зроблена спроба визначити критерії оцінки логопедичного заняття і роботи логопеда в цілому, описані основні напрямки його діяльності, вимоги до нього як спеціаліста. За результатами дослідження підготовлений посібник, призначений для логопедів, вчителів, вихователів і дирекції шкіл для дітей із ЗПР, а також інспекторів і методистів МО УРСР та для батьків учнів, які навчалися в даній школі.

Таким чином, у розвиток вітчизняної логопедії значний вклад внесли наукові співробітники лабораторії логопедії НДІ педагогіки УРСР на чолі з І.Й. Дьоміною. Свої прикладні теоретичні доробки вчені формували на базі філіалу лабораторії – школі-інтернаті для дітей з тяжкими розладами мовлення в м. Києва. Такий підхід забезпечував єдність теорії й практики логопедії і надавав вагому допомогу адміністрації школи в організації системної післядипломної освіти в педагогічному колективі. У період формування системи спеціальних шкіл для дітей з розладами мовлення наукові співробітники І.Й. Дьоміна, А.С. Винокур, О.Л. Жильцова, М.М. Михайлюк брали особисту участь у вивченні контингентів новоорганізованих шкіл у Донецькій, Дніпропетровській, Чернівецькій областях, містах Києві і Харкові. На основі цього вивчення були внесені МО УРСР змістовні пропозиції про удосконалення структури цих шкіл, поліпшення комплектування їх учнями, виявлена необхідність організації ще одного відділення – третього, для дітей із частковим недорозвитком мовлення.

Плідною була робота завідувача лабораторії І.Й. Дьоміної, яка була керівником методичного об'єднання логопедів м. Києва протягом багатьох років і активно пропагувала логопедичні знання серед педагогічної спільноти і батьків, часто виступала з лекціями і доповідями. Директор спеціальної школи-інтернату № 7 м. Києва Т.Т. Пархоменко у листі Директору НДІ педагогіки УРСР повідомляє: «Внаслідок функціонування в нашій школі філіалу лабораторії логопедії під керівництвом кандидата педагогічних наук І.Й. Дьоміної колектив школи одержав кваліфіковану практичну допомогу в

справі своєчасного обговорення складених колективом школи проектів навчальних програм для учнів I–XI класів другого відділення. За її допомогою філіал лабораторії логопедії УНДІ педагогіки при школі спланував роботу на 1966/67 навчальний рік та скоординував співпрацю з НДІ психоневрології. Водночас була проведена значна робота з підвищення логопедичної кваліфікації учителів, вихователів та медичного персоналу школи шляхом проведення семінарських занять, клінічної характеристики дітей з різноманітними вадами мовлення, відкритих уроків та логопедичних занять. Із метою удосконалення методів навчання проводилася робота по створенню навчальних, логопедичних та лікувальних кабінетів» [2, с. 143].

Під керівництвом І.Й. Дьоміної педагогіки Харківської школи-інтернату створили нові програми з української мови для першого відділення (I–XI класи), якими користувалися всі школи цього типу республіки.

І.Й. Дьоміна брала активну участь у заходах післядипломної освіти логопедів усієї України, зокрема у підготовці і проведенні науково-практичної конференції логопедів загальноосвітніх шкіл (1969), педагогічних читаннях, періодично читала лекції з питань логопедії на курсах, які організовувалися обласними ІУВ і республіканському ІУЛ.

Будучи членом республіканської МПК і консультантом міської ПМК, систематично проводила консультації педагогічних працівників спеціальних і масових шкіл, батьків дітей з розладами мовлення. Періодично брала участь у роботі республіканських і обласних семінарів-практикумів, які проводили РУМК спеціальних шкіл і обласні ІУВ, зокрема, виступала з доповідями з проблем логопедії в Дніпропетровській (1971), Запорізькій (1972), Донецькій, Кримській, Харківській (1973), Одеській (1976) областях. Під час відряджень систематично зустрічалася з логопедами шкіл, дошкільних логопедичних закладів і надавала їм практичну допомогу.

Після виходу на пенсію, у травні 1977 р., Ірина Йосипівна Дьоміна продовжила роботу в лабораторії логопедії на посаді старшого наукового співробітника.

Шеремет М.К., Гладуш В.А. Життєвий шлях та науково-методична діяльність Ірини Йосипівни Дьоміної.

У статті висвітлено життєвий шлях завідувача лабораторії логопедії відділу дефектології Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, кандидата педагогічних наук Дьоміної Ірини Йосипівни. Автори, базуючись на архівних документах описали маловідомі загалу факти із життя та творчої діяльності однієї із перших логопедів України, розкрили основні віхи організаторської та науково-дослідницької роботи колективу лабораторії, яку вона очолювала упродовж 20-ти р.р. Особливий інтерес викликають наукові доробки, пов'язані з діагностичною та організаторською роботою науковців-логопедів на базі експериментального майданчика – школи-інтернату для дітей з вадами мовлення № 7 м. Києва. Саме там було організовано роботу з вивчення клінічної характеристики дітей з різноманітними вадами мовлення, з перевірки ефективності методів надання логопедичної допомоги учням, з підвищення кваліфікації логопедичних кадрів. За результатами дослідницької роботи було надруковано низку важливих наукових праць І.Й. Дьоміної, серед яких посібники «Вивчення дітей з важкими розладами мовлення», «Лікувально-оздоровча робота в школі для дітей з важкими розладами мовлення», «Індивідуальний підхід в логопедической работе с заикающимися школьниками», «Методика проведения индивидуальных логопедических занятий», «Программно-методические указания по коррекции недоразвития речи детей дошкольного возраста», що зберегли практичне значення по сьогоднішній день.

Ключові слова: Дьоміна (Кацовська) І.Й., важкі розлади мовлення, лорзахворювання, клінічна характеристика вад мовлення, заїкування, лабораторія логопедії, логопедична допомога, корекційна робота.

Шеремет М.К., Гладуш В.А. Жизненный путь и научно-методическая деятельность Ирины Иосифовны Деминой.

В статье освещены жизненный путь заведующей лаборатории логопедии отдела дефектологии Научно-исследовательского института педагогики УССР кандидата педагогических наук Деминой Ирины Иосифовны. Авторы, основываясь на архивных документах описали малоизвестные публике факты из жизни и творческой деятельности одной из первых логопедов Украины, которая собственно положила начало формирования и развития отечественной логопедической науки, раскрыли основные вехи организаторской и научно-исследовательской работы коллектива лаборатории, которую она возглавляла в течении 20 лет. Особый интерес вызывают научные труды, связанные с диагностической и организаторской работой ученых-логопедов на базе экспериментальной площадки - школы-интерната для детей с нарушениями речи № 7 г. Киева. Там была организована работа по изучению клинической характеристики детей с различными нарушениями речи, по проверке эффективности методов оказания логопедической помощи учащимся, повышения квалификации

логопедических кадров. По результатам исследовательской работы было напечатано ряд важных научных трудов И.И. Деминой, среди которых пособия «Изучение детей с тяжелыми нарушениями речи», «Лечебно-оздоровительная работа в школе для детей с тяжелыми нарушениями речи», «Индивидуальный подход в логопедической работе с заикающимися школьниками», «Методика проведения индивидуальных логопедических занятий», «Программно-методические указания по коррекции недоразвития речи детей дошкольного возраста», сохранивших практическое значение по сегодняшний день.

Ключевые слова: Демина (Кацовская) И.И., тяжелые расстройства речи, лорзаболевания, клиническая характеристика недостатков речи, заикание, лаборатория логопедии, логопедическая помощь, коррекционная работа.

Sheremet M., Hladush V. Life and scientific-methodical activity of Irina Diomina. The article deals with the life path of the head speech therapy laboratory of the Defectology Department of the Research Institute of Pedagogics of the Ukrainian SSR, the Candidate of Pedagogical Sciences Iryna Diomina. Based on archival documents the authors described the little-known facts about life and creative activity one of the first speech therapists in Ukraine, disclosed the major milestones of the organizational and research work of the laboratory team, which she headed for 20 years. Researchers found that special interest is caused by scientific developments related to the diagnostic and organizational work of speech therapists on the basis of the experimental site – boarding school for children with speech impairments № 7 in Kyiv. In this institution of special education that the work was carried out to study the clinical characteristics of children with various speech disorders, to verify the effectiveness of the methods to providing speech-aid to students, for improving the qualification of speech therapists. In the article it is noted that many important scientific papers of I.Y. Diomina were published as a result of this experimental work. Among them are manuals, which have kept practical value to this day: «Study of children with severe speech disorders», «Medical and recreational work at school for children with severe speech disorders», «Individual approach in logopedic work with stuttering schoolchildren », «Methods of conducting individual speech therapy classes», «Program-methodical instructions for the correction of speech underdevelopment of children of preschool age».

Keywords: I.Y. Diomina (Katsovska), severe speech disorders, ENT diseases, clinical characteristics of speech imperfections, stuttering, speech therapy laboratory, speech therapy, correction work.

Література:

1. Архів Інституту педагогіки НАПН України. – Справа 80, – 63 аркуші.
2. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика. Монографія. / В. А. Гладуш. – Д. : Пороги, 2012. – 292 с.
3. Гладуш В.А. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.) / В. А. Гладуш. // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології / науковий журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2014. – № 1 (35). – С. 56–65.
4. Гладуш В.А. Розвиток теорії

логопедії в Україні: історичний аспект / В. А. Гладуш // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології / науковий журнал СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2014. – №5. – С. 62–72. 5. Демина И.И. Логопедическая помощь заикающимся детям и пути ее совершенствования (На материалах логопедических учреждений Украинской ССР): Автореф. дис. канд. пед. наук / И. И. Демина. – М., 1962. – 15 с.

References

1. Arkhiv Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy. – Sprava 80, – 63 arkushi. 2. Hladush V.A. Pislidyplomna pedahohichna osvita defektolohiv v Ukraini: teoriia i praktyka. Monohrafiia. / V. A. Hladush. – D. : Porohy, 2012. – 292 s. 3. Hladush V.A. Shliakhy vdoskonalennia profesiinoi pidgotovky lohopediv v Ukraini (1960-ti rr.) / V. A. Hladush. // Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii / naukovyi zhurnal SumDPU im. A. S. Makarenka. – Sumy, 2014. – № 1 (35). – S. 56–65. 4. Hladush V.A. Rozvytok teorii lohopedii v Ukraini: istorychnyi aspekt / V. A. Hladush // Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii / naukovyi zhurnal SumDPU im. A. S. Makarenka. – Sumy, 2014. – №5. – S. 62–72. 5. Demyna Y.Y. Lohopedycheskaia pomoshch zykaiushchymisia detiam y puty ee sovershenstvovanyia (Na materyalakh lohopedycheskykh uchrezhdenyi Ukrainskoi SSR): Avtoref. dys. kand. ped. nauk / Y. Y. Demyna. – M., 1962. – 15 s.

Гладуш В.А., Шеремет М.К. Життєвий шлях та науково-методична діяльність Ірини Йосипівни Дьоміної / В. А. Гладуш, М. К. Шеремет // Логопедія. Науково-методичний журнал. 2018. № 13, – с. 77-87. ISSN 2413-9130
УДК 376-056.264.011.3-051(051) ББК: 74.371.42я52 Л69

Супровідна сторінка:

Шеремет Марія Купріянівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри логопедії факультету корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (ikpp@ukr.net).

Гладуш Віктор Антонович – доктор педагогічних наук, професор, перший проректор – проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України (gvumo@i.ua).